

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 19.04.2018 ✓Accepted/Kabul: 06.08.2018

DOI: 10.30794/pausbed.416914

Araştırma Makalesi/ Research Article

Abalı, İ. (2019). "Yörük Fıkralarında Eski Türk İnanış Ve Geleneklerinin İzleri" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 34, Denizli, s. 1487-158.

YÖRÜK FIKRALARINDA ESKİ TÜRK İNANIŞ VE GELENEKLERİNİN İZLERİ

İsmail ABALI*

Özet

Yörükler hem konargöçer yaşam tarzını benimsemiş hem de çoğunlukla kırsalda yaşamış olmanın sonucunda yabancı kültürlerle uzak kalarak kendi değerlerini koruyabilmiş ve Türk kültürünün karakteristik özelliklerini bünyesinde barındıran ender topluluklardan biri haline gelmiştir. Yabancı din ve kültürlerden asgari düzeyde etkilenen ve -kanımızca- Türk'ün DNA'sı olan Yörüklerin bu durumu folklorlarına da yansımış ve yapılan araştırmalar neticesinde eski Türk kültürüne ait birçok ögenin Yörüklerin halkbilgisi ürünlerinde yaşadığı tespit edilmiştir.

Metin incelemesine dayanan bu makalede, halkbilgisi yaratmalarından biri olan Yörük fıkralarında eski inanış, gelenek ve âdetlerin izleri aranmıştır. Öncelikle fıkra hakkında kısa bilgiler verilen çalışmada ayrıca Yörük kültürü, folkloru ve fıkralarına da değinilmiştir. İnceleme kısmında ise daha önce derlenmiş olan Yörük fıkralarındaki söz konusu inanış ve gelenekler alt başlıklar halinde ele alınmış ve sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yörükler, Fıkra, Yörük Fıkraları, Eski Türk İnanışları, Türk Gelenekleri.*

TRACES OF THE OLD TURKISH BELIEFS AND TRADITIONS IN THE YÖRÜK ANECDOTES

Abstract

Yörüks have both adopted a couch lifestyle and mostly lived in the countryside and as a result they have become one of the rare communities that have been able to protect their values by staying away from foreign cultures and possessing the characteristics of Turkish culture. Yörüks, who is influenced by foreign religion and culture at a minimum level and which is - as a matter of fact - Turk's DNA, is also reflected in the folklore of this situation and it has been determined that many of the elements belonging to the old Turkish cultures lived in Yörük's folkloric products.

In this article, which is based on the text examination, traces of old beliefs, traditions and customs were sought in the Yörük anecdotes, one of the folklore narratives. First of all, in the study which gives brief information about the anecdote, it also mentioned Yörük culture, folklore and its anecdotes. In the review section, the old Turkish beliefs and traditions in the Yörük paragraphs, which had been compiled earlier before were handled as subheadings and a general evaluation was made in the conclusion section.

Key Words: *Yörüks, the Anecdotes, the Yörük anecdotes, the old Turkish beliefs, Turkish traditions.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, IĞDIR.
e-posta: ismail.abali@igdir.edu.tr (orcid.org/0000-0003-2361-039X)

Giriş

Türk kültüründe “latife” ve “anekdot” sözcükleriyle tanımlanmış olan ve Cumhuriyet döneminden itibaren bugünkü adıyla anılan fıkra, kısa ve yoğun anlatımıyla günlük hayatın mizahi yönlerini ortaya çıkaran mensur bir anlatı türüdür. Fıkralar günlük hayatta yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olay ve durumlar ile davranış, düşünce ve fikir ayrılıklarından doğan zıtlıkları da konu edinir. Yani bireyin başka bir birey ya da bir toplulukla veya bir topluluğun başka bir toplumla arasında cereyan eden ve farklılıklarından ortaya çıkan sosyal çatışmalar, mizahi bir hüviyete bürünerek fıkralarda kendini gösterebilir.

Fıkra, sözlü folklor ürünleri arasında edebî bir tür olarak 19. asrın sonlarında sistematik bir biçimde ele alınmaya başlar; özellikleri ve anlatım türleri arasındaki yer belirlenmeye çalışılır. Bu incelemeler, söz konusu türün fonksiyon, yapı, kompozisyon ve teşekkülü gibi başlıklarını kapsamakla birlikte fıkra ile ilgili birçok tanım da ortaya çıkar. Yıldırım (1998: 222) fıkrayı gerçek hayat ile bağı olan olayları, bir fikri, sosyal ve beşeri kusurları, günlük hayatta karşılaşılan çarpıklıkları, gülünç durumları, zıtlıkları ince bir mizah, keskin bir alay ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup dâhilinde, genellikle bir tipe bağlı olarak anlatılan, küçük hacimli mensur kompozisyon olarak tanımlar. Elçin (1981: 38) ise fıkranın konusunu günlük hayattan aldığını ve fıkradan ders çıkarılması gerektiğine dikkati çeker. Boratav (1969: 93) da fıkrayı masal türü ile karşılaştırarak fıkranın masala göre belli anlamda inandırıcı bir nitelik taşıdığı, kısa ve yoğun anlatıma sahip olduğu ve esprili cümlelerden meydana geldiğini ifade eder. Sakaoğlu (1984: 24) ise söz konusu türün fonksiyonlarına değinerek fıkraların insanları güldürmek, düşündürmek ve onlara ders vermek amacıyla anlatıldığını tespit eder.

İlk bakışta, insanları güldürmek için anlatıldığı düşünülse de fıkraların birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Sosyal yaşamda ortaya çıkabilecek bireysel ya da toplumsal kusurlar ile olumsuz ya da kötü durumları ihtiva eden fıkralar, bir bakıma bunları tenkit eder. Fıkraların bir başka işlevi ise fıkrayı dinleyenleri güldürürken düşündürmektir. Kişinin anlatılan fıkradan ders alması istenerek söz konusu türün eğitim fonksiyonu da dile getirilmiş olur. Fıkralar aynı zamanda içinde anlatılıp nesilden nesle aktarıldığı toplumun bir aynası gibidir. Bugün de geçerli olan bu duruma göre geçmişten izler barındıran fıkralar, tarihi kişiler ve olaylar hakkında gerçeğe giden yolda bir ilham kaynağı yahut bir ipucu olabilmektedir. Fıkralar, ait olduğu toplumun özelliklerini taşımak gibi bir işleve de sahiptir. Kuşaktan kuşağa aktarılarak ve her dönemde bünyesine yeni değerler katarak yeniden yaratılıp varlığını sürdüren fıkralar, yüzyıllar sonrasında dahi o toplumun temel unsurlarını korur (Bayraktar, 2010: 52-58).

Halk edebiyatımızın anlatmaya bağlı diğer ürünlerinde de olduğu gibi fıkralar da eski Türk kültüründen izler taşıyabilmektedir. Türkülerde, masalarda, efsanelerde, destanlarda ve halk hikâyelerinde açıkça görülebilen ve araştırmacılarca üzerinde pek çok inceleme yapılan bu durum fıkralarda da kendini göstermektedir. Nitekim Dağı (2013: 117-129), Türk kültüründe yer alan halk hekimliği uygulamalarını Türk fıkralarında aramış ve bunları çeşitli başlıklar altında sınıflandırmıştır. Boyraz (2010: 81-88) ise Nasreddin Hoca fıkralarında millî kimlik unsurlarını araştırmış ve makalesinde fıkralarda yer alan Türk insanının özelliklerini 29 madde halinde sıralamıştır. Çolak (2007: 65-74), makalesinde yine Nasreddin Hoca fıkralarındaki Türk mitolojisi unsurları ve halk inanışlarının izlerini tespit etmiştir. Bu tespite göre Hoca'nın fıkralarında eski Türk kültür ve inanç dünyasına ait kutsal ağaç, Türk kozmogonisi, kurban inanışı, yas geleneği ve bunun gibi unsurlar mevcut bulunmaktadır. Kabak (2014: 140-156) da Hoca'nın fıkraları üzerinde benzer tespitleri yapmış ve bunlara eski Türk takvimi, ters motifi ve öbür dünya anlayışı gibi inanç unsurlarını eklemiştir. Yayın (2014: 515-525) ise Hoca'nın “Bana Görünme De...” isimli fıkrasını işlevleri açısından incelemiş ve söz konusu fıkranın on fonksiyonunu tespit etmiştir. Yayın, bu fonksiyonlardan birini de eski bir evlenme âdetini içerdiği ve bunu gelecek kuşaklara aktardığı yönünde belirlemiştir.

Daha önceden yapılan araştırmalarla görülmektedir ki fıkralar; Türk kültürü, mitolojisi ve halk inanışlarından birçok izler barındırmakta ve halk bilgisi ürünlerinin “millî kültür taşıma, koruma ve aktarma” fonksiyonuna birebir riayet etmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada da söz konusu eski Türk inanışları ve gelenekleri Yörük fıkralarında tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme kısmına geçmeden evvel Yörük kültürüne ve Yörük fıkralarına değinmek yerinde olacaktır.

1.YÖRÜKLER VE YÖRÜK FIKRALARI

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Oğuzların bir kısmı yerleşik hayata geçmişken bir kısmı da eski yaşam tarzını devam ettirmiş ve konargöçer bir halde varlığını sürdürmüştür. Anadolu ve daha sonra Rumeli'de yarı göçebe halde yaşayan ve geçimini hayvancılıkla sağlayan bu Türklere de “gezgin”, “yürüyen” manasına gelen “Yörük” adı verilmiştir (Eröz, 1991: 20). Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Yörüklerin konargöçer bir yaşam tarzına sahip olması zaman zaman devletin vergi, iskân ve askerlik politikalarına ters düşmüştür. Selçuklular zamanından bu

yana gerek Moğol saldırılarından kaçan gerek de yeni meralar bulma gayesiyle Yörükler (Türkmenler) akın akın Anadolu'ya göç etmiş; bu durum da Selçuklu devletinin sürekli hareket halinde olan Yörükleri disiplin ve otorite altına alma mecburiyetini doğurmuştur. Yörüklerin asıl iskânı ise 19. asırda mümkün olmuş ve Osmanlı toprakları dâhilinde, özellikle de Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinde binlerce Yörük-Türkmen köyü ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde de yerleşik hayata geçirilmeye devam edilen Yörüklerin neredeyse tamamı iskân edilmiştir (Eröz, 1965: 125-136). Günümüzde ise Yörükler hala konargöçerlik alışkanlıklarından vazgeçememiştir. Yörükler, göçerlik kültürünü, yazın yaylaklar ve kışın da kışlaklara göçerek yaşatmaktadır. Hayvancılığı bırakıp tarımla uğraşan ya da şehirlerde ikamet eden Yörükler ise yılda birkaç defa da olsa yaylaya göçme ritüelini düzenlenen bazı Yörük-Türkmen şenlikleri ile icra etmekte ve bu şenliklerde yaşatılan geleneksel uygulamalara dâhil olarak atalarının izinden yürümeye çalışmaktadır.

Yörükler, hayvanlarının daha iyi beslenmesi için her mevsim başka bir otlığa göçmek zorundadır. Yazın "yaylak" adı verilen yüksek yayla ve platolarda yaşayan Yörükler, kışın ise hem soğuklardan korunmak hem de çarşı-pazardan ihtiyaçlarını gidermek, çocuklarını okutmak ve barınmak için köy, kasaba veya şehirlere gelmek zorunda kalır. Yörüklerin yerleşiklerle karşılaştıkları bu durum ise Doğaner'e (2014: 128) göre toplumsal bir kargaşa meydana getirmektedir. Araştırmacıya göre yerleşikler, kendilerine göre yaşamını farklı şekillerde sürdüren ve bunun sonucu olarak da değişik alışkanlıklar ile farklı tavır ve davranışlara sahip olan Yörükleri yadırgamıştır. Bu durum da gitgide mizahi bir kimlik kazanmış ve nihayetinde Yörük fıkraları ortaya çıkmıştır.

Hem yerleşikler hem de Yörükler tarafından bilinip anlatılan Yörük fıkraları, Türk coğrafyasının bütününe yayılmış olmasa da geniş bir Yörük kültür dairesinde insanların birer eğlence aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Yörük fıkraları, fıkra tasniflerinde de yerini almış ve Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde (1978: 221) "*Bir topluluğu temsil eden tipler çerçevesinde meydana gelen fıkralar*" bölümünün "*b*) *Bir bölge halkıyla ilgili olanlar*" alt başlığında gösterilmiştir. Sakaoğlu'nun (1992: 43-44) tasnifinde de yine aynı başlık altında değerlendirilen Yörük fıkralarını Şükrü Elçin (1981: 567) ve Dursun Yıldırım (1992: 24) ise "*Zümre Tipleri*" adı altında tasnif etmiştir. Pertev Naili Boratav (1969: 86-87) da Yörük fıkralarını "Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişiler" başlığıyla sınıflandırmasına dâhil etmiştir.

Yörük fıkraları, bünyesinde birçok kültürel unsuru barındırmaktadır. Bu unsurlar yapılan birtakım çalışmalarla tespit edilmiştir. Nurdan Kılınç (2010), Antalya'dan derlediği Yörük fıkralarını halk bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutmuş ve Yörük insanının özelliklerinin Yörük fıkralarına da yansıtıldığını tespit etmiştir. Ali Doğaner (2014: 127-143) de Çukurova yöresine ait fıkraları incelemiş, bu incelemesiyle söz konusu fıkraları tasnif etmiştir. Ünsal Yılmaz Yeşildal (2017: 21-32) ise ilgili çalışmasında Yörüklerin zekâsının fıkralarına nasıl aksettüğünü incelemiştir. Bunun yanında Yörük fıkraları gülme/mizah kuramları açısından da ele alınmıştır (Türkmen 2002: 367-375; Abalı 2016: 113-132). Bu çalışmada ise daha önce araştırmacılarca derlenmiş olan Yörük fıkralarındaki eski Türk inanış ve geleneklerinin izleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖRÜK FIKRALARINDA ESKİ TÜRK İNANIŞ VE GELENEKLERİNİN İZLERİ

2.1. Suya Kurban Sunma

Tüm Şamanist toplumlar gibi konargöçer bir halde varlığını sürdüren eski Türkler için de tabiat çok önemlidir. Hem tabiatın nimetlerinden faydalanmak hem de doğal felaketlerden etkilenmemek için birtakım inanışlar ve ritüeller geliştiren Türklerin başvurduğu unsurlardan biri de su kültü idi. Eski Türk inancına göre su kutsaldı ve onu koruyan bazı ruhlar mevcut idi. Bu sebeple pınar, göl, dere, ırmak gibi su kaynaklarına saygı göstermek dinî bir ritüel sayılırdı. Su kaynaklarında yıkanmak ya da üzerinden geçmek amacıyla Türkler, kıyafetlerinden bir parça koparıp bu parçayı suya atarlardı. Hatta köye yeni gelen gelinlerin de su iyesiyle tanıştırılma âdetleri dahi bulunmaktaydı (İnan, 1998: 492).

Su iyesine saygı göstermek amacıyla yapılan kanlı kurban uygulamaları da mevcuttur. Obanın su kaynağı konumunda bulunan ırmak, göl, pınar ya da çeşmenin başında çeşitli hayvanlar kesilir ve su iyesi memnun edilirdi. Hatta Tatar Türklerinde, eski zamanlarda suya insan kurban edildiği de söylenmektedir. Bu âdetten kalma bir gelenek olarak da yine Tatarlar arasında, su iyesiyle tanışması için yeni gelinlerin suya atıldığı ifade edilmektedir (Zaripova Çetin, 2007: 22).

Aşağıdaki fıkrada da suya kurban sunma geleneğinin izleri görülmektedir:

Yörük çobanın biri günlerce dağda sürüsüyle susuz kalır. "Allah'ım şuradan bir su çıkar, sürüm de ben de içeyim. Sana kırk koyun kurban edeyim" diye dua eder. Allah çobanın duasını kabul eder ve onun olduğu yerden

su çıkartır, sürüsü de kendisi de doyasıya içerler. Fakat kırk koyununa kıyamayan cimri çoban, sırtından kırk bit bulup suyun başında onları öldürür (Kılınç, 2010: 138).

Fıkra da Yörük, koyun sürüsü ile birlikte susuz kalmış ve içmeleri için bir su kaynağı çıkarması yönünde Allah'a dua etmiştir. Duası kabul olunca da önceden adadığı koyunları yerine sırtındaki bitleri kurban etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi eski Türk kültüründe, su başta olmak üzere tabiat öğelerine kanlı ya da kansız kurban sunma biçimleri bulunmakta idi. Söz konusu âdet, fıkra da, her ne kadar İslamlaştırılmış olsa da eski Türk inancının apaçık bir göstergesi konumundadır.

2.2.Ölen İçin Hayır Yapma

Türk kültüründe ölümlere saygı göstermek önemli bir ritüeldir. Doğum ve evlilik gibi hayatın bir geçiş dönemi olarak kabul edilen ve geleneksel törenlerle desteklenmesi gerektiğine inanılan ölüm ile ilgili pek çok geleneksel uygulama mevcuttur. Nitekim ölen kişinin ruhunun yaşayanları rahatsız edebileceği inancı bulunan Türk kültüründe ölü yemeği verilmesi ya da hayır yapılması gerekir. Genellikle ölümden sonraki üçüncü, yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günü ile sene-i devriyesinde yapılan hayır uygulamaları (Örnek, 1995: 220-221) sonraki zamanlarda da tezahür edebilir. Ölen yakınına rüyasında gören akrabaları da lokma dökmek, lokum ve tuz dağıtmak gibi eylemlerle ölen kişinin ruhunu memnun etmeye çalışır.

İncelemeye esas aldığımız aşağıdaki fıkra da ölü için yapılan hayır inancının izlerini görmek mümkündür:

Yörük'ün biri incir ağacını kuşlardan korumak için beklerken alagabak diye bir kuş gelip bir tane incir koparır. Bunu fark eden Yörük, sopayla kaçan kuşun peşine düşer. Birkaç köy kovaladıktan sonra kuşun ağzından inciri alamayacağını anlayınca "Bu da ölen Aliciğimin ruhuna varsın" diyerek kendini teselli eder (Kılınç, 2010: 107).

Fıkra da Yörük, ağaçlarının birinden incir çalan kuşu kovalasa da yakalayamaz ve pes etmek zorunda kalır. Bu durumu gururuna yediremeyen Yörük, kuşun çaldığı inciri ölen Ali isimli akrabasının ruhuna hayır olarak sunar. Genellikle belirli günlerde yemek verme, lokma dökme ve lokum dağıtma gibi eylemlerle yapılan hayır işlemi, fıkraya, kuşa incir sunma şeklinde aksetmiştir.

2.3. Halk Takvimi/Halk Meteorolojisi

Özellikle tarımla uğraşan ve konargöçer yaşam tarzını benimseyen toplumlarda yılın, ayın ve günün alt dilimlerini ölçmek ve hava durumunun nasıl olacağını kestirmek büyük bir önem taşımaktadır. Bilimin gelişmediği dönemlerde yaşamış olan ve teknolojik aletlerin henüz ulaşmadığı ya da bu aletleri kullanmaya daha alışmamış topluluklar, tabiatla olan ilişkilerini belirlemede kendine has birtakım takvimsel ve meteorolojik yöntemler geliştirmiştir. Hayvanların, gök cisimlerinin, bitkilerin ya da buna benzer tabiat öğelerinin belirli veya alışılmışın dışındaki hareket ve durumları neticesinde çeşitli tahminlerde bulunarak tarımsal ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerini buna göre düzenlemişlerdir. Örneğin Safranbolu'da ayva çiçeği çok açarsa kış ayının sert geçeceğine inanılır (Deniz vd., 2017: 207). Kazak Türkleri ise bügelek hayvanının atın sağrısında olursa havaların soğuk, yalesinde olursa da fırtınalı olacağına inanırlar (Biray, 2013: 14).

İncelemeye aldığımız aşağıdaki fıkralarda da halk takvimi ve meteorolojisinin izleri görülmektedir:

Şehirlinin biri Yörük'e ziyarete gider. Çadırdaki elektrik ve saat yoktur. Akşam olunca Yörük'ün eşiği anırmaya başlar. Bunun üzerine Yörük şehirliye dönerek "Saat on oldu, artık yatalım" der. Şehirli hemen saatine bakar ve saatin on olduğunu görür. Buna anlam veremez. Bir müddet sonra da Yörük karnını kaşımaya başlar. Kaşındıktan sonra tekrar misafirine dönerek "Yarın tedbirli olmalıyız, kar yağacak" der. Neyse hemen uyurlar ve sabah kalktıkları zaman gerçekten her yerin karla kaplı olduğunu görürler. Bu olay karşısında iyiden iyiye şaşırarak şehirli, kendi kendine söylenir: "Anlaşıldı. Yörük'ün saati eşiği, meteoroloji ise karnı." (Kılınç, 2010: 97-98).

Fıkra da, Yörük'ün çadırına bir şehirli, yani Yörük'ün gündelik hayatına yabancı birisi misafir olur ve çadırdaki doğal olarak saat ve elektrik yoktur. Böyle bir ortamda kendine has meteorolojik ve takvimsel bir sistem geliştiren Yörük, eşiğinin anırması ile saatin on olduğunu tahmin eder. Şehirli de bu durumu saatine bakarak teyit eder. Yörük'ün hava tahminini karnını kaşıyarak yapması ise kanımızca fıkraya mizah katmak için eklenmiş bir eylem olsa gerektir.

Bir gök karga varmış. Yörük bir çoban, bu gök karga öttüğünde yaylaya göçüp gidermiş. Yine bir sene karga öter. Bizim Yörük bunu duyunca yaylaya göçer. Oysa karga zamansız ötmüşmüş. Zamansız öttüğü için çobanın

bütün sürüsü, malı telef olup gider. O afet zamanından sonra çoban, kuşun öttüğü yere gidip onu yakalamak ister; fakat kuşun ölüsünü bulur. Çoban ölü kargayı eline alarak kendi kendine “Ah ulan gök karga bir zamansız ötüşün hem senin canına, hem benim malıma sebep oldu” der (Kılınç, 2010: 138).

Bu fıkrada ise bir halk takvimi uygulaması mevcuttur. Yörükler, yılın her mevsimini tabiatla geçiren ve bu sebepten ötürü takvimi günü gününe takip edemeyen bir topluluktur. Babadan oğula aktardığı ve tabiat unsurları aracılığıyla geliştirdiği geleneksel yöntemler sayesinde göç zamanını hesap eden Yörüklerin bu uygulamaları fıkralarında da yerini almıştır. Fıkırada Yörük’ün göç takvimi, gök karganın ötüşüyle başlamaktadır. Fakat karganın zamansız ötümesi, Yörük’ün de zamanından önce yaylaya göçmesine ve sürüsünün aç kalıp telef olmasına yol açmaktadır.

Yörük Ali, yaylaya göçmeden önce hazırlıklar için pazara alışverişe gider. Karısına “Sabah kalkmamız için saat de alalım hatun” deyince karısı “Gerek yok bey, ben her gün sabah tuvalete kalktığımda şafağa bir saat vardır” der. Neyse akşam olmuş yatmışlar. Kadın bir müddet sonra kalkarak “Bey kalk şafağa bir saat var” der. Neyse bunlar kalkarlar, tülü develere yükü yüklerler ve çıkarlar yola. Bir müddet sonra oğlan bağırır “Baba tülü mayanın biri uçurumdan düştü” deyince babası “Olsun oğlum daha çok tülü mayamız var” der. Bir müddet daha gittikten sonra çocuk yine bağırır: “Baba bir tülü maya daha düştü!” Babası “Olsun oğlum n’apalım daha çok tülü mayamız var” der. Biraz daha giderler ama bir türlü sabah olmak bilmez. Çocuk yine bağırır: “Baba bir tane daha tülü mayamız düştü” deyince babası “Oğlum anan gibi ayarsız bir saat olursa biz varana kadar tülü maya kalmaz” diye söylenir (Kılınç, 2010: 143).

Yörükler için göç mevsimini ve yılın diğer alt dilimlerini ölçmek kadar günün vakitlerini bilmek de çok önemlidir. Yörükler hem kendilerini hem de hayvanlarını öğle sıcağından korumak için havanın en serin olduğu şafak vaktinde göç yoluna düşerler. Fıkırada Yörük Ali, erken kalkmak için saat satın almaya yeltense de karısı buna gerek olmadığını, her sabah güneşin doğmasına bir saat kala tuvalete kalktığını söyler. Fıkıraya göre söylediği vakitten çok erken kalkan karısı yüzünden Yörük’ün deve yavruları birer birer uçurumdan yuvarlanarak ölür.

Ödemiş’te yol yapımını için uğraşan mühendisler, Kel Dağ’da öyle bir yere gelmişler ki tıkanmışlar; yolu nereden devam ettirecekleri konusunda kararsız kalmışlar. Oralarda keçi otlatan bir Yörük bir haftadır hiç çalışma yapılmamasını merak etmiş ve karayolları ekibinin yanına varıp “Hayrola hemşerim. Bir haftadan kelli iş yürütmüyorsunuz?” demiş. Ekipten biri “Yok çoban kardeş. Yolu nerden devam edeceğimiz konusunda teknik araştırma yapıyoruz. Toprak ve kaya örnekleri gönderdik. Tahlillerden sonra planı işleteceğiz” demiş. Yörük yüzünde alaycı bir gülümseme ile “Bundan kolay ne var? Toz kireç varsa, ben size hallederim!” demiş. Tahlil sonuçlarını beklemekten canları sıkılan mühendisler eğlence bulmanın sevinciyle “Olmaz mı elbette var. Peki, ne yapacağız?” diye sormuşlar. Yörük: “**Şimdi bu** kireç çuvalını benim eşeğe yükleyeceğiz. Tabanından da deleceğiz. Eşeğe ‘deh’ deyince hayvan en sağlam, en güzel güzargahı bilir, ordan gider. Eşek sağlam olmayan yere basmaz. Kireç ardından döküldükçe sizde yolu o ize göre yaparsınız!” demiş. Mühendisler Yörük’e kireç çuvalını vermiş ve onun çuvalı eşeğe yükleyip dehlemesini eğlenerek izlemişler. Lakin 3 gün sonra istedikleri tahlil sonuçları geldiğinde şaşırıp kalmışlar. Çünkü sonuç, Yörük’ün eşeğinin izinin aynı istikametini vermiş. Birkaç gün sonra da Yörük’ün keçi sürüsünü telaşlı telaşlı sürdüğünü görüp “**Çoban emmi nedir bu telaş?**” diye sormuşlar. Yörük de “3-4 saate varmaz şiddetli yağmur gelecek. Biran evvel kotaraya varmak dilerim. Sizin de çadırlar aynı yerdeyse onları hemen sökün aha şu yan bayıra kurun. Telef olmayın” demiş. Mühendisler gülerken “Sen telaş etme emmi. Biz meteorolojiden rapor aldık. Bir hafta yağış yok” demişler. Yörük aynı telaşla hareket ederken “Benden söylemesi arkadaşlar. Gayrısını siz bilirsiniz” demiş. Gerçekten de 4 saat sonra öyle bir yağmur kopmuş ki! Seller sular olmuş, mühendisler canlarını zor kurtarmış. Çadırları, malzemelerini sel götürmüştü. Sabah olduğunda ölümden dönen iki mühendis ortak kısacık istifa dilekçesini şöyle yazmışlar: “Eşeğin yol, Keçi çobanı Yörük’ün meteoroloji mühendisi olduğu yerde bize lüzum yoktur!” (URL-1)

Fıkırada, Yörük’ün hava tahmini tutmuş; fakat bunu nasıl bildiğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi sürekli doğada yaşayan Yörüklerin meteorolojik bilgileri özellikle teknolojinin gelişmediği dönemlerde işlerine çok yaramıştır. Fıkırada bu durum öylesine abartılmıştır ki Yörük, mühendisleri şaşırtacak derecede mükemmel bir tahmin yapmıştır.

2.4. Göç Kültürü

Türkler, eski devirlerden beri Orta Asya düzlüklerinde konargöçer yaşam şeklini benimseyen bir millettir. Çeşitli sebeplere bağlı olarak anavatanlarını terk eden Türkler, farklı coğrafyalara dağılmış ve göç ettikleri yeni vatanlarında da bu özelliklerini korumuşlardır. Anadolu’ya gelen ve burada da eski yaşam biçimi devam ettiren

Türk toplulukları ise “Yörük” adıyla anılmış ve kışın kışlaklara, yazın da yaylalara göç ederek konargöçerliği sürdürmüşlerdir. Asırlardır her yıl tekrarlanan bu göç esnasında da birtakım gelenek ve âdetlerin ortaya çıkması ise kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Baharın gelmesiyle yaylalara göçe karar veren Yörükler, hazırlıklarını tamamlayıp en güzel elbiselerini giyerler ve türküler, maniler söyleyerek göç yoluna koyulurlar. En kısası bir hafta süren bu yolculuk esnasında kafileye, oba ağasının belirlediği genç ve bekâr bir kız, en kıymetli eşyaların yüklendiği deveyi çekerek öncülük eder. Bu kızın önüne oba ağası dâhil hiç kimse geçemez (Yalçın, 1993: 190-197).

Aşağıda incelenen fıkralarda da Yörüklerin göçüyle ilgili buna benzer bazı âdetlerin izlerine rastlanmaktadır:

İki Yörük kardeş, Kasım ayında yayladan dönmek üzere göçü sararlar. Tam bu sırada ihtiyar ve hasta olan babası rahatsızlanır. İki kardeş, babalarını nöbetleşe sırtlayarak karşı köydeki hocaya okutmak üzere yola koyulurlar. Bir süre sonra babalarını taşırken yorulurlar ve dinlenmek için bir ağacının gölgesinde mola verirler. Tam bu sırada bakarlar ki babalarının nefes alıp vermekte zorlandığını görürler. Durumdan sıkılan Yörük kardeşlerden biri “Ağabey babam öldü daha fazla taşımaya gerek yok. Bence buraya gömelim” der. Buna zaten hazır olan ağabey “Tamam” der ve adamcağızı gömmeye başlarlar. Durumu anlayan ihtiyar çocuklarına dönerek zar zor “Yavrum ben ölmedim daha ne yapıyorsunuz, durun” der. Göç yolda hazır olduğundan yola çıkmak için acele eden Yörükler, telaşa babalarına dönerek “Baba sen kendini bilmezsin. Yörük’ün ölüsü güz ayında bu kadar olur derler” ve babalarını diri diri gömerek göçe yetişirler (Kılınç, 2010: 99).

İlkellerden günümüze avcılıkla geçinen ya da konargöçer bir hayat tarzını benimseyen toplumlarda yaşam, hızlı hareket etme sistemine bağlıdır. Buna uyum sağlayamayan yaşlılar ise böyle toplumlarda bir yük olarak algılanmışlar ve göç veya acil durumlar esnasında yanlarına bir miktar yiyecek bırakılarak kaderlerine terk edilmişlerdir (Tezcan, 1982: 170). Yarı göçebe bir halde yaşayan eski Türk toplumunda da durumun böyle olduğu sanılmaktadır. Nitekim Oğuz Kağan Destanında belirtildiğine göre her ne sebeple olursa olsun ordunun gerisinde kalanlar hoş karşılanmamıştır (Ögel, 1998: 173). Yörükler için de göç hayati bir öneme sahiptir. Göç için tüm hazırlıklar zamanında yapılır ve bir an önce yaylağa varılması gerekir. Göç yolunda ölen, doğuran ya da hastalanan hayvanlar dikkate alınmaz. Hasta olan aile üyeleri de develere bindirilerek götürülür. Yolda ölen kişiler ise en yakın köy mezarlığına defnedilir (Seyirci 1994, 196). Fıkraya bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Yörük kardeşler, yolda hastalanan babalarını önce köy hocasına okutmak isteseler de sonradan vazgeçip onu gömmeye çalışırlar. İlk bakıldığında bu hareket mizahi olarak anlaşılrsa da aslında Yörüklerin göç kültürünü ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki fıkra da tecrübeyle edinilmiş bilgilerin babadan oğula nasıl aktarıldığını içermektedir:

Yörük’ün oğlu, babasına “Baba, sahil de mi yaşayalım yayla da mı” diye sorunca babası piynar ağacından üç tane kazık düzdürüyor ve birini sahildeki çadırın dibine, birini yayladaki çadırın dibine, birini de yarı yola çaktırıır. Oğlundan bu kazıkları, yazın yaylaya göçerken teker teker çekmesini ister. Oğlu babasının dediğini yapar. Görür ki sahildeki kazık çürümüş, yarı yoldaki biraz çürümüş, yayladaki ise sağlam duruyor. Bunun üzerine oğlan kararını verir: “O zaman yaylada kalalım” der (Kılınç, 2010: 122).

Yörüklerin, yaşamları boyunca farklı mevsimlerde ikamet ettikleri genellikle iki bölge bulunur. Bunlar, kış aylarını geçirdikleri ve deniz seviyesine yakın olan *kışlak* ile yaz aylarında göçtükleri ve daha yüksek rakımda bulunan *yaylak*tır. Kışlaklar, soğuk ve çetin kış aylarında daha ılıman bir özellik gösterir. Yörükler de hem çeşitli ihtiyaçlarını gidermek hem de hayvanlarını soğuktan korumak amacıyla kış mevsimini kışlak adı verilen ova, sahil, köy ya da kasaba gibi yerleşim birimlerinde geçirirler. Yazın ise yaylak denilen yaylalara göçen Yörükler için bu yaylalar hayvanları için daha faydalı bitkileri barındırmaktadır. Yani Yörüklerin asıl ikameti yaylalardır. Fıkroda da Yörük, oğluna bu bilgiyi aktarmak için biri kışlağa, biri yaylağa, biri de ikisinin ortasına olmak üzere üç adet kazık çakmış ve en az çürüyen kazığın olduğu yeri kendisine mesken tutmasını öğütlemiştir.

2.5. Misafirperverlik ve Hızır İnanıcı

Türkler tarih boyunca misafirlik kavramına verdikleri önemle tanınmış bir millettir. Öyle ki “misafir odası” terimi, yalnızca Türklere özgü bir kavramdır. Evine gelen misafirin uğur olduğunu kabul eden Türklerin “Misafir dokuz nasiple gelir; birini yer, kalanını bırakır gider” gibi atasözleri de mevcuttur. Dede Korkut Hikâyelerinde de vurgulanan misafiri en iyi şekilde ağırlama düşüncesi (Ergin, 1994: 76), Türklerde bir insanlık ve ahlak meselesi olarak algılanmıştır.

Aşağıdaki fıkrada da böyle bir durumdan söz etmek mümkündür:

Yörük'ün biri ölür, gömerler. Mezarda sorgu melekleri hünkârla münkir hesap sormak için gelirler. Yörük'ü sorgulamaya başlarlar. Yörük "Siz de kimsiniz?" diye sorunca melekler adlarını söylerler. Bunun üzerine Yörük "Ula Bekir, sen ne yapıyorsun burada?" diye sorunca melekler "Sen Bekir'i bırak, sorulara cevap ver" der. Yörük de "Kafamı bozmayın! Bizim obaya söylersem bir daha kimse gelmez buraya" der (Kılınç, 2010: 112).

Fıkrada, öldükten sonra gömülen ve mezarda sorgu melekleri ile tartışan Yörük, kendisine ters cevap veren meleklerle "Bizim obaya söylersem kimse gelmez buraya" şeklinde bir söz söylemektedir. Yörük'ün bu cevabı, bir gün mutlaka ölümü tadacak olan insanoğlunun zihnine ters düşse ve bu durum da mizahi olarak algılsa da aslında Yörük, Türk gelenek ve göreneklerindeki misafirlik kavramına vurgu yapmaktadır. Misafire yeterince ikramda bulunamamak ve onu rahat ettirememek Türkler arasında hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu olayın duyulması ise ev sahibini rezil eder. İşte bu yüzden Yörük, sorgu meleklerini, kendisine iyi davranmamaları durumunda bunu tüm obaya duyurmakla tehdit etmektedir.

Türk kültüründe misafirperverlik, Hızır inancıyla da özdeşleşmiş bir gelenektir. İslam öncesi Türk tefekkür dünyasında "Ak Sakallı İhtiyar" ya da "Gök Sakallı Koca" motifi ile atalar kültü anlayışının İslam inancıyla bütünleşmiş bir formu olarak düşünülen Hızır, ab-ı hayatı bulup içtikten sonra ölümsüzlüğe erişmiştir. Sıradan insan görünümünden de sıyrılarak bütün yeryüzü kendisine amade edilen Hızır'ın hava, kara ve denizde Allah'ın vekili olduğuna inanılmaktadır. Bu sebepten dolayı Hızır, dünyanın her noktasında dilediğini gerçekleştirebilmektedir (Ocak, 1985: 112). Bununla birlikte, Hızır'ın zaman zaman dünyayı dolaştığına, gezdiği yerlerdeki kuru otları yeşerttiğine ve dokunduğu kişinin elinde yeşil bir iz bıraktığına inanılmaktadır. Halk inanışlarında Hızır'ın uğur ve bereket getirdiği de bilinmektedir. Kılık değiştirerek sıradan insan hüviyetinde, darda kalanlara yardım ettiğine inanılan Hızır'ın misafir olarak insanları ziyaret ettiği de anlatılan rivayetlerdendir (Boratav, 1973: 271). Örneğin Kazak Türklerinde, eve gelen misafirin kırkta birinin Hızır olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple misafir, kesinlikle geri çevrilmez ve en iyi şekilde ağırlanır. Geri çevrilirse evin huzuru ve bereketinin kaçacağına inanılır (Doğan, 2007: 30).

Aşağıdaki fıkrada da Türk kültüründeki "Hızır'ın misafir olarak insanları ziyaret ettiği" inancı bulunmaktadır:

Bir oba varmış, bu köyde herkesin oturduğu taşlar belliymiş. Dışarıdan gelen misafir kimin taşına otursa o taşın sahibi, yabancıyı çadırına götürür ve en iyi şekilde ağırlarmış. Obada bir cimri varmış. Onun taşı sivri, gedikli güdüklüymüş; pek oturulmazmış. Bir gün Hızır gelir ve cimrinin taşına oturur. Diğer Yörükler gülüşürler. Cimri istemeyerek olsa da yabancıyı çadırına götürüp ağırlar. Hızır bunun karşılığı olarak yattığı yatağın altını parayla doldurur. Ertesi sabah yabancıyı uğurladıktan sonra cimrinin hanımı yatağı toplarken ne görsün. Yatağın altı sarı liralarla dolu! Cimri Yörük ertesi gün, her gün misafir gelsin diye hemen sivri olan oturma taşını düzleştirir. O paralarla da kendine bir saray yaptırır. Saraya misafir için bir de oda yaptırır. Bir gün Hızır fakir biri kılığında eşeğe püse tulukları sararak saraya gelir. Cimri o kılıkta birini sarayına almak istemez. Olaya üzülen Hızır, cimriye dönerek "Misafirini bilemedin" der. Bir müddet sonra cimri olayı anlar ve pişman olup hemen Hızır'ın peşine düşer. Aylarca yol alır; fakat bulamaz. Bir gün yolda yürürken kenarda oynayan çocuklara selam verir. Çocuklardan biri Yörük'e dönerek "Selam, misafirini yitirip de bulamayan adam" diye cevap verir. Bunu duyan Yörük çok şaşırır ve hemen çocuğa dönerek "Oğlum, sen bunu nerden bilirsin?" diye sorar. Meğer Hızır çocuk kılığındaymış. Çocuk da "Beni sırtında eve götür sana misafirini göstereyim" diye cevap verir. Çocuk adamın sırtına geçmiş geçmesine ama adam o küçücük çocuğu bir türlü kaldıramamış, dağ gibi gelmiş. Bunun üzerine çocuk, Yörük'e "Sen beni kaldıradın gel ben seni kaldırayım ama gözünü kapat" der. Adam "Dur" dediyse de kaldırır ve gözünü açıp kapatmasıyla aylarca mesafede olan evinin önüne geliverir. Adam o zaman anlar çocuğun Hızır olduğunu. Bu olaydan sonra sarayına her gelen misafiri Hızır beller (Kılınç, 2010: 105-106).

Gelenekimizdeki Hızır inancını çok güzel bir şekilde açıklayan fıkrada Hızır, halk inanışlarında da mevcut olduğu gibi kılık değiştirebilme yetisine sahiptir. Nitekim önce sıradan bir insan, sonra da fakir bir adam görünümünde Yörük'ü ziyaret eden Hızır, fıkranın sonunda ise bir çocuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe Hızır, darda kalan insanlara yardım etmesiyle de bilinir. Yukarıdaki fıkrada ise Hızır'ın cimri bir Yörük'e yardım etmesi bu duruma aykırı gibi görünse de aslında Hızır, ona ders vermek ve Yörük'ü cimri kişiliğinden kurtarmak amacıyla bu yolu seçmiştir. Hızır, Yörük'e altın bahşetse de fıkranın sonunda her misafiri kendisi olarak kabul etmesine vesile olmuştur. Bunun yanında Hızır'ın –gelenekte olduğu gibi- uzak mesafelere göz açıp kapanıncaya kadar gidebilmesi ve çok ağır nesnelere kaldırabilmesi gibi doğaüstü yeteneklere sahip olması da dikkate değer bir durumdur.

2.6. Nazar ve Tılsım İnancı

Türk kültüründe kişinin kendini, sevdiklerini, evini, hayvanlarını, bağ-bahçesini ve bunun gibi kıymet verilen unsurlarını var olduğuna inanılan kötü ruhlardan korumak için geliştirdiği birtakım uygulamalar mevcuttur. Çeşitli nesnelere/tılsımların nazardan korunmak istenilen kişinin, hayvanın yahut mekânın herhangi bir yerine yerleştirilmesi esasına dayanan bu uygulamalardan biri de soğan, sarımsak gibi acı yiyeceklerin evlere ve tarlalara asılması işlemidir. İslam öncesi Türk inanışlarında kötü güçlere karşı koruma özelliği bulunan soğan (Okuşluk Şenesen, 2011: 216) hem bolluk-bereket hem de bir nazardan korunma simgesidir (Çıblak, 2004: 103-125).

Aşağıdaki Yörük fıkrasında da böyle bir durumdan söz etmek mümkündür:

Yörük bir gün tarlaya ekin eker; fakat ekinleri hiç büyümmez. Bu yüzden bir gün Allah'a dua eder. Allah'a tarlasını belli etmek için de bir kazığın ucuna soğan takıp tarlasının ortasına çakar. "Allah'ım benim ekinlerimi sabaha kadar büyüt" der ve eve gider. Gece yağmur, dolu yağar. Bizim Yörük sabahı zor eder. Sabah gidip bir bakar, tek zarar görenin kendi tarlası olduğunu görünce "Allah'ım suç sen de değil sana bu tarlayı gösterende" der (Kılınç, 2010: 142).

Fıkra da Yörük, ekinlerinin bir an önce hasat edilebilir hale gelmesi amacıyla Allah'a dua eder ve Allah'ın onca tarla arasından kendisininkini görebilmesi için de tarlanın ortasına ucunda soğan olan bir kazık çakar. Fıkra ya mizah katmak amacıyla Allah'ın hangi tarlanın onun olduğunu bilmediği vurgulanmaya çalışılsa da Yörük'ün bunu bir soğan ile yapması dikkate değerdir. Çünkü Yörük'ün bilinçaltında tarlasının nazardan/kötü ruhlardan korunması ve bunun sonucu olarak da bolluk-bereket umudu vardır.

Nazardan korunma yöntemlerinden biri de muska ya da tılsım denilen ve içinde büyüdüğüne inanılan yazıların yer aldığı nesnelere kullanılmaktadır. Soğan örneğinde olduğu gibi nazar değmemesi ya da herhangi bir fenalık gelmemesi istenen kişi, hayvan, ev ya da bahçeye asılan bu tılsımların kaynağı çok eskilere dayanmaktadır. Hayatı ve evreni anlama yolunda bilim ve teknolojinin olmadığı dönemlerde dünyayı büyü ve tılsımla anlamlandıran ilkel insanlardan günümüz modern insanına dek dönem dönem yasaklanmış olsa da bu inanış, bugün de varlığını hala korumaktadır (Yeşil, 2015: 53).

Tılsım/muska inancı, aşağıdaki Yörük fıkrasında da kendini göstermiştir:

Yörük'ün birisi Hasın Dağı'nda oturuyormuş. Orada Ahmet Hoca'nın yanına gelmiş. Yörük'ün iyi de bir iti varmış. Bu itle sağa sola çok gidermiş. Şu Alabaş'a kurşungeçirmez muskası yazdırayım, demiş. Hoca yok demiş her şeye yazılır da ite muska yazılmaz, demiş. Yörük, bir uyluk eti verdikten sonra kime olsa yazdırırım, demiş. Hoca eti duyunca gel yazıvereyim, demiş. Yazmış bir muska. Dışına göre de teneke kesmiş. Bunun kenarlarını lehimciye lehimlet demiş. Kozan'dan yukarda da meşhur Karakülah Hoca varmış. Yörük buraya konmuş. Bu hocaya da davara kurt girmez muskası yaptırayım demiş. Karakülah Hoca köpeğin boynundakini görünce "Koca Yörük bu ne köpeğin boynunda" demiş. Yörük, muska demiş. İte muska yazılmaz. Ben şeriat kesen bir hocayım, demiş. "Bir uyluk et verdim de yaptırırım onu ben" demiş Yörük. Hoca "Şu muskayı çıkar da bakayım" demiş. Muskayı okuyunca "Hoca benden derinmiş. Lehimlet geri as" demiş. Yalnız dememiş şunu yazmış diye. Yörük, yaylaya çıkmış. Şöyle davarı bir yörebe vurmuş. Muskanın gücünü denemek için Alabaş'a bir sıkayım demiş. Sıkmış, tepesi aşağı gitmiş köpek. "Ah hoca ah! Neyse verdiğim et de musmul değil mundar idi" demiş Yörük. Karakülah Hoca okuduğunda da muskada şöyle yazıyormuş:

Muska yazdım Yörük'ün itine

Karnım doydu etine

Muska itin neyine (Doğaner, 2014: 136).

Fıkra da Yörük, köpeğini ve davar sürüsünü gelebilecek tehlikelerden korumak amacıyla muska yaptırmak istemiş ve bunun için de bu işin ehli olarak nitelendirilen hocalara gitmiştir. Hocaların köpeğe muska yapılmayacağı yönündeki ısrarlarına rağmen Yörük, köpeğine "kurşungeçirmez" muskası yaptırmış ve bunu denemek için de köpeğini vurmuştur. Fıkra da muskanın işe yaramamasının nedeni olarak ise muskanın içine dua, ayet vs. yerine hocanın mizahi sözlerini yazması gösterilmiştir. Bunun yanında, muskaların nasıl yapıldığı ile ilgili bilgiler de fıkra da yer almaktadır. Buna göre muska yazıldıktan sonra tenekeden yapılan bir kılıfın içinde saklanmakta ve tehlikelerden korunmak istenen köpeğin boynuna takılmaktadır. "Davara kurt girmez" muskasının ise adı fıkra da geçmesine rağmen nasıl yapıldığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.7. Gelinlik Âdeti

Türk kültüründe “Gelinlik Âdeti” ya da “Gelinlik Etme” olarak bilinen geleneğe göre evin yeni gelini; başta kaynanası, kaynatası ve kocasından büyük erkek kardeşleri olmak üzere gelin geldiği ailenin bireylerinin yanında rahatça konuşamaz. Onların soru sormasıyla ancak alçak sesle veya işaretle konuşabilen gelinin bu durumu, bazı yörelerde “Söylenmezlik” olarak da bilinmektedir. Her ne kadar ilk çocuğu doğduğunda bozulmuş sayılsa da evin erkek bireylerine karşı gelinlik âdetinin ömür boyu sürdüğü de düşünülmektedir (Karaca, 2016: 121). Gelinlik âdeti, Kırgız folklorunda da canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Buna göre gelin, kaynatası ile kayınbiraderlerinden kaçınır ve hatta onlara adıyla dahi seslenemez (Yayın, 2008: 279).

İncelemeye aldığımız aşağıdaki Yörük fıkrasında da buna benzer bir geleneğin var olduğu görülmektedir:

Aydınlinın birisinin gelini, kayınbabasına söylenmezmiş. Akşam olmuş, hayvanlar birikmiş. Potlacı deve gelmemiş. Bir yerde potladı zahar, sabahınan arar buluruk, demişler. Sabah olmuş çoban davara gitmiş. Kayınbabası gelinine kızım sen şu tarafa, ben bu tarafa gidelim deveyi kim bulursa seslensin, demiş. Gelin yukardan çıkmış ki deve potlamış, potuğu emzirip oturuyor. Kayınbabasını nasıl çağıracağını düşünmeye başlamış. En sonunda “baba” diyemediğinden “Benimle evlenen adamın babası” diye çağırılmış (Doğaner, 2014: 141).

Fıkranın başında “Gelin, kayınbabasına söylenmezmiş” ibaresi ile gelinin kaynatasına dargın olduğu gibi bir izlenim verilmiştir. Fakat gelinin, kayınbabasına seslenmek hakkında tereddüt yaşaması ve “baba” kelimesi ile hitap edememesi, bu durumun eski bir Türk geleneğine yani gelinlik âdetine dayandığını bizlere göstermektedir.

2.8. Şeytanın Koyun/Keçi Sürüsüne Girememesi

Günümüzde bazı yörelerde şeytanın arkadaşı olduğuna inanılsa da koyun ve keçi, mübarek bir hayvan olarak kabul edilir. Eski Türklerce de kutsal sayılan koyun ve keçi, Hun döneminde korunma amacıyla yer-su iyelerine kurban olarak sunulurdu. Hunlar, ayrıca, kötü amaçlı büyülere karşı da koyun kemiklerini yol üzerine gömerlerdir. Koyun ve keçilerin boynuzları, günümüzde ise nazarlık olarak Anadolu’nun birçok yöresinde kullanılmaktadır (Çay, 1990: 62-64). Hatta günümüzdeki Varsak Yörükleri arasında, şeytanın koyun dışında her hayvanın suretine bürünebileceği inancı bile mevcuttur (Gökbek, 1998: 133).

Koyun ve keçinin, yaşamında büyük yer tutan Yörükler ile ilgi aşağıdaki fıkrada da aynı durum söz konusudur:

Şeytan, Yörüklerin en safı olarak gördüğü Honamlı’ya ortak çalışmayı teklif eder. Honamlı kabul eder. Birlikte yüz tane erkek davar alıp satalım, derler. Erkeçleri alırlar, yağmur yağmaya başlayınca bir mağaraya sürerler. Şafak vakti kalktıklarında Honamlı şeytanı kandırmak için ona içeri giren davarlarına bellik yaptın mı, diye sorar. Şeytan yok der. Şeytan, Honamlı’ya sen yaptın mı, der. O da ben yaptım, der. Sabahleyin mağaradan çıkan davarların kuyruğu gerisine bükük bükük çıkarsa bunlar benim, der. Şeytan aklından nasıl olsa yarısı da bana düşer diye geçirir. Bakarlar ki mağaradan çıkan erkeçlerin hepsinin kuyruğu gerisine bükük. İçindeki davarlardan birisinin kuyruğu aşağısına büküktür. Şeytan vay be, der. Yüz tanesinin bir tanesi bana düştü. Demek ki daha gözü açığına düşsem o bir tane erkeç de düşmezdi, der. Ondan sonra Yörük’ün içine şeytan bir daha girmeye cesaret edemez (Doğaner, 2014: 141).

Fıkrada şeytan, Yörük’ü kandırmaya çalışarak elindeki tüm sürüyü almaya çalışır. Fakat Yörük, şeytandan daha akıllı olduğu kanıtlayarak sürüsünü kurtarır ve şeytanın bir daha Yörük’ün yanına, dolayısıyla koyun ve keçi sürüsünün içine girmesine mani olur. Yörük tipinin kurnazlığını ifade etmek için anlatılan bu fıkra, aslında eski bir Türk inanışının izlerini taşımaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere şeytan, insanoğlunu kandırmak için her ortamda bulunabilir ve her insanın, her hayvanın suretine bürünebilir. Fakat bir tek koyun benzeri hayvanların şekline giremez. İncelememize esas olan fıkrada bu durumun, Yörük’ün kurnazlığı sayesinde gerçekleştiği bildirilse de aslında şeytan, inanış gereği koyun ve keçi gibi hayvanların yanına dahi yaklaşamaz.

3. Sonuç

İncelememiz neticesinde görülmektedir ki sosyokültürel hayatına paralel olarak Yörükler, çağlar boyunca babadan oğula, nesilden nesle aktardıkları bazı inanç unsurları ile birtakım âdetlerini başka anlatılarında olduğu gibi fıkralarına da aktarmışlardır. Bu inanç unsurlarından tabiat ile ilgili olanları nicelik olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim on iki ay, dört mevsim tabiatın bağrında yaşam mücadelesi veren Yörüklerin gerek tek geçim kaynağı olan hayvanlarına verimli otlaklar bulma gerek de sürekli çadırdaki yaşama mecburiyetinin getirdiği doğa ile başa çıkma zorunluluğu, anlattıkları fıkraların da tabiat ve tabiat unsurlarına dair bazı öğeleri içermesine zemin hazırlamıştır.

Halk takvimi ve halk meteorolojisi ile ilgili olan fıkralar, Yörüklerin yüzyıllar boyunca geliştirdikleri tabiat ile başa çıkma mücadelesinin bir yansıması olsa gerektir. Bunun yanında göç eyleminin nasıl, ne zaman ve hangi şartlar altında yapıldığını anlatan fıkralar da Yörüklerin göç kültürüne dair birtakım izler taşıması açısından önem arz etmektedir.

Yörük fıkralarının bir kısmı İslam öncesi eski Türk inanışlarından izler taşımaktadır. Şamanist ve animist dönemlerde ortaya çıkan bu inanışlardan su iyesine kurban sunma, Yörük fıkrasında bit öldürme eylemine dönüşmüştür. Ölünün ardından yapılan hayır uygulaması ise kuşlara saç olarak kendini göstermekte iken soğanın kötü ruhları kovması inancı da ayırt edici bir unsur şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumunun millî kimlik özelliklerinden biri olan misafirperverlik ile eski bir Türk geleneği olan “Gelinlik Âdeti” de Yörük fıkralarına yansıyan ve bu şekilde sonraki kuşaklara aktarılan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında tılsım/muska inanışı ve Hızır inancı ile koyun/keçi hayvanının kutsallığını içeren fıkralar da Yörüklere ait anlatıların bu inanç unsurlarını ihtiva etmesi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABALI, İ. (2016). "Mizah Teorileri Bağlamında Yörük Fıkraları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 9, S. 17, 113-132.
- BAYRAKTAR, Z. (2010). *Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- BİRAY, N. (2013). "Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini: Kazak Türkçesi Örneğinde", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20, 2, 1-30.
- BORATAV, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- BORATAV, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- BOYRAZ, Ş. (2010). "Nasrettin Hoca Fıkralarına Göre Türk Kimliğini Oluşturan Temel Nitelikler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 12, 81-88.
- ÇAY, A. (1990). *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri-I (Koyun ve Keçi Etrafında Oluşan Gelenekler)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ÇIBLAK, N. (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *TÜBAR*, S.15, 103-125.
- ÇOLAK, F. (2007). "Nasreddin Hoca'yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar", *TÜBAR*, S. 22, 65-74.
- DAĞI, F. (2013). "Türk Fıkralarında Halk Hekimliği Unsurları", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 2, S. 5, 117-129.
- DENİZ, T., Diker, O., Çetinkaya A. (2017). "Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu'da (Karabük) Bir Saha Araştırması", *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 38, 205-226.
- DOĞAN, C. (2007). "Kazak Türklerinde Konukseverlik ve Konuk Ağır lama", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 36, 27-44.
- DOĞANER, A. (2014). "Çukurova Bölgesi Fıkra Anlatma Geleneğinde Yörük Tipine Bağlı Fıkralar", *Route Educational & Social Science Journal*, 1 (1), 127-143.
- ELÇİN, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ERGIN, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERÖZ, M. (1965). "Türk Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 6, 119-154.
- ERÖZ, M. (1991). "Yörükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul.
- GÖKBEL, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İNAN, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler Cilt-I*, Ankara: TTK Basımevi.
- KABAK, T. (2014). "Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzleri", *Karadeniz*, S. 14, 140-156.
- KARACA, N. (2016). "Hayatın Eşik Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde Gelin Kültü", *TÜBAR*, S. 40, 105-136.
- KILINÇ, N. (2010). *Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YL Tezi.
- OCAK, A. Y. (1985). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara.
- OKUŞLUK ŞENESEN, R. (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri", *folklor/edebiyat*, C. 17, S. 66, 209-228.
- ÖGEL, B. (1998). *Türk Mitolojisi I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (1984). "Fıkra Tiplerinin Değişmesi", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, Ankara.
- SAKAOĞLU, S. (1992). *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- SEYİRCİ, M. (1994). "Batı Akdeniz'de Yörükler", *I. Akdeniz Yöresi Türk Topluluklarının Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu Bildirileri*, Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları, 191-198.
- TEZCAN, M. (1982). "Toplumsal Değişme ve Yaşlılık", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 15, S. 2, 169-177.
- TÜRKMEN, F. (2002), "Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi Yörük Fıkralarının Analizi", *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu*, C. 2, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 367-375.

- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1978), Ankara: Dergâh Yayınları.
- YALGIN, A. R. (1993). "Türkmen Oymaklarında Çadır", *İçel Dergisi*, 12-18.
- YAYIN, N. (2008). *Kırgız Epik Terimler Sözlüğü-I*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- YAYIN, N. (2014). "İşlev Teorisi Bağlamında Nasrettin Hoca Fıkrası: Bana Görünme De...", *Ali Çelik Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 505-515.
- YEŞİLDAL, Ü. Y. (2017). "Yörük Zekâsı ve Yörük Fıkraları", 2. *Ulusal Yörük Türkmen Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 21-32.
- YILDIRIM, D. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı/Edebiyat*, C.3, Ankara: TKAE Yayınları.
- YILDIRIM, D. (1998). *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YEŞİL, Y. (2015). "Muskanın Tarihsel ve İşlevsel Açından Değerlendirilmesi ve Bu Bağlamda Zeyneddin Baba Örnekleme", *Türkbilig*, S. 30, 49-58.
- ZARİPOVA ÇETİN, Ç. (2007). "Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)", *bilig*, S. 43, 1-32.
- URL-1: <http://fikralarlatorbali.blogspot.nl/2008/12/demite-yol-yapm-ve-yrk.html>, Erişim Tarihi: 20/03/2018.